

Jakub Sławik

Wykopaliska w Jerozolimie (marzec–kwiecień 2016)

Rocznik Teologiczny 58/4, 721-725

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wykopaliska w Jerozolimie (marzec-kwiecień 2016)

Wraz ze studentem Wydziału Teologicznego Krzysztofem Bielakiem wzięliśmy udział w pracach wykopaliskowych w Jerozolimie w dniach od 28 marca do 8 kwietnia 2016 roku. Były one prowadzone w tzw. Mieście Dawida, przypuszczalnie poza Wzgórzem świątynnym najstarszej części Jerozolimy, w ramach projektu Uniwersytetu w Tel-Awiwie, którego kierownikiem jest prof. Yuval Gadot. W projekcie uczestniczyli profesoro-
wie i studenci dwóch uniwersytetów w Niemczech: z Heidelbergu z prof. Manfredem Oemingiem i z Bonn z dr. hab. Axelem Graupnerem (PD).

Celem prac było zebranie materiału potrzebnego do przeprowadzenia badań za pomocą izotopu C¹⁴, a obejmowało dwie sekcje w areale E (na zboczu Miasta Dawida od strony wschodniej, tj. od strony Silwanu, na południe od źródła Gigon), gdzie już w latach 1978-1985 były prowadzone wykopaliska pod kierunkiem Yigala Shiloha. Wykopaliska te odsłoniły między innymi fragmenty fortyfikacji, murów miejskich datowanych na epokę średniego brązu II (ok. 1800 r. p.n.e.; oznaczane jako W285). Dwie sekcje oznaczane jako P-Q/5 i T/5, w których pracowaliśmy w ramach obecnego projektu badawczego, zostały pozostawione w czasie prac z lat 70-tych i 80-tych ubiegłego wieku. Na potrzeby badań C¹⁴ mieliśmy pobrać wystarczająco duże fragmenty materiału pochodzenia organicznego (nasiona, kości, popiół), przy czym istotną rolę odgrywało ich pozyskanie *in situ*. Znaleźiska i próbki były więc mozolnie dokumentowane. Gromadzono materiał ceramiczny i inne świadectwa ludzkiej aktywności (np. krzemień, obrobione kamienie, monety), a w poszukiwaniu drobniejszych pozostałości przesiewano

i płukano zebrany materiał. Zgromadzono również pewną liczbę nasion, głównie winogron, co pozwala sobie uzmysłowić, jak drobnego materiału poszukiwano i jak drobiazgowo trzeba było przeszukiwać usuwany ze stanowiska materiał. Przy tej okazji udało się odkryć kamienną podłogę, którą przeoczono w czasie wcześniejszych prac, czy takie ciekawostki jak złota obrączka czy fragment ceramicznej figury (być może byka).

Metodologia badań za pomocą izotopu węgla C^{14} poczyniła w ostatnich latach ogromny postęp. Ze względu na zmienne poziomy dwutlenku węgla w atmosferze wyniki analiz C^{14} wymagają tzw. kalibracji danych, tj. powiązania ilości izotopu węgla C^{14} w próbkach z historycznymi poziomami dwutlenku węgla w atmosferze absorbowanego przez organizmy żywe. Właśnie dzięki skorelowaniu wyników badań ilości izotopu węgla C^{14} z badaniami dendrologicznymi i stworzenia czegoś w rodzaju historycznej mapy poziomów tego węgla możliwe się stało datowanie nawet z dokładnością sięgającą 40 lat (badania dr Johanny Regev). Ponieważ wyniki analiz za pomocą C^{14} mogą czasami odpowiadać pochodzeniu badanych próbek z różnych okresów (co dotyczy przede wszystkim epoki żelaza), ważną rolę odgrywa koordynacja tych wyników z klasycznymi danymi archeologicznymi, biorącymi pod uwagę warstwowy układ w stanowisku archeologicznym (stratygrafia) i względne datowanie warstw. Zasadnicze znaczenie ma zatem pozyskanie próbek zawierających węgiel C^{14} , czyli pozostałości po organizmach żywych, w wyniku starannie prowadzonych prac archeologicznych, co pozwala na uściślenie wyników badań za pomocą C^{14} także w przypadkach, w których badania C^{14} nie dawały jednoznacznych wyników (mówiąc w uproszczeniu, gdy historyczne poziomy węgla C^{14} wchłanianego przez organizmy żywe były takie same). Nie trudno sobie wyobrazić, że ulepszona metodologia datowania za pomocą C^{14} w połączeniu z danymi archeologicznymi otwiera nowe perspektywy w badaniach archeologicznych i historycznych. Autorzy projektu, w którym braliśmy udział, liczą na uzyskanie danych, mogących mieć wpływ na dotychczasowe badania stratygraficzne, a w konsekwencji na zweryfikowanie lub ustalenie

odmiennej chronologii znalezisk archeologicznych w Mieście Dawida. Nie wykluczone, że wyniki będą miały wpływ na postrzeganie historii Jerozolimy (przede wszystkim w epoce brązu i żelaza I i II).

Wszelkie prace wykopaliskowe w Mieście Dawida w Jerozolimie przyciągają uwagę wszystkich zajmujących się archeologią na terenie obecnego państwa Izrael i Palestyny. Stąd mieliśmy okazję spotkać kilku znaczących archeologów (np. Rony'ego Reicha).

Przedstawienie wyników badań laboratoryjnych zaplanowano w czasie seminarium, które odbędzie się w Bonn 16 grudnia 2016 r.

Dodatek: krótki rys „archeologicznej” historii Jerozolimy od jej początku do upadku w roku 70 n.e.

Dotychczasowe badania wskazują, że Jerozolima jako teren zurbanizowany ma swoje początki w drugiej części środkowej epoki brązu (ok. XVIII w. p.n.e.) i należała do grupy kananejskim miast-państw z tamtego okresu, z murami (przynajmniej w okolicach źródła Gihon) i systemem wodnym, zapewniającym zaopatrzenie w wodę nawet w przypadku oblężenia, w czym mogłaby przypominać inne miasta tego okresu (Hazor, Bet-Szean, Sychem). Wielkość obwarować źródła Gihon sugeruje jej niebagatelny rozmiar i znaczenie. To sugerują również egipskie teksty przekleństw w tego okresu, które zdają się wspominać o Jerozolimie. Oczywiście w szczegółach wiele kwestii pozostaje spornych, zwłaszcza ze względu na niewielkie fragmenty odnalezionych murów czy trudności z datowaniem systemu wodnego. Dla epoki późnego brązu dysponujemy świadectwem w postaci listów z El-Amarna (korespondencja Abdi-Hepy, zarządcy Jerozolimy z XIV w. p.n.e.), natomiast nie mamy do dyspozycji prawie żadnych pozostałości archeologicznych. Bez tych listów trudno byłoby przypuszczać, że Jerozolima była nadal miastem-państwem.

Z archeologicznego punktu widzenia niewiele czy zgoła nic nie da się powiedzieć o Jerozolimie jako stolicy Dawida. Najstarszym świadectwem królewskiej architektury może być odnaleziony, rozbity tzw. pre-eoliański kapitel z epoki żelaza II (koniec IX w. p.n.e.), świadczący o związkach z północnym Izraelem i Fenicją. Innym świadectwem są spalone rzeźbione meble z drewna

buxum (pochodzącego z dzisiejszej północnej Syrii czy południowej Turcji; VII w. p.n.e.) czy kilka innych ozdób biżuteryjnych (koniec IX w. p.n.e.), bulle, inskrypcje i ości ryb z Morza Śródziemnego (por. tzw. fenicki epizod z 2Krl 8,16-18.25-27). Tak więc dla wydarzeń sprzed końca IX w. p.n.e. brak jest znaczących świadectw archeologicznych. Ostatnia część VIII w. p.n.e. (tj. po upadku Samarii) ujawnia intensywne budownictwo w Jerozolimie, rozprzestrzenienie się miasta na zachodnie wzgórze (dodatkowe 30 ha!), gdy miasto nie ograniczało się już do tzw. Miasta Dawida. Jak się wydaje, domy powstały także poza murami na zboczu doliny Cedronu (dalsze 0,6 ha). Tego gwałtownego powiększenia miasta nie można wiązać z naturalnym wzrostem populacji miasta. Jednak przypuszcza się, że uciekinierzy przybyli raczej ze zniszczonych przez Asyryjczyków miast Szefeli niż z Samarii. Na epokę żelaza II przypada też z pewnością budowa tzw. tunelu Hiskiasza/Ezechiasza (związek z tym królem, czego świadectwem miałyby być 2Krl 20,20, budzi poważne wątpliwości, już ze względu na treść inskrypcji, która w ogóle nie wspomina [żadnego] króla). Z tego okresu pochodzi też mnóstwo fragmentów ceramicznych figurek (zwanym nieraz, przypuszczalnie nietrafnie „nagą boginią”), ale jedynie wśród odpadów i ani jednej w całości.

W areale G odsłonięto spalony dom (wbudowany w strukturę schodkową), który na podstawie znalezisk można wiązać z podbojem babilońskim na początku VI w. p.n.e. Z okresu babilońskiego (ale, czy archeologicznie można go traktować jako odrębny okres?) czy wczesnoperskiego istnieją sporadyczne odkrycia, takie jak groby w dolinie Hinnoma oraz bardzo niewiele ceramiki i bul. Ceramika od końca VI w. p.n.e. (por. Za 4,10) pozwala przypuszczać, że w czasach perskich zamieszkałe było tylko Miasto Dawida, gdyż z tego okresu z zachodniego wzgórza pochodzi jedynie sporadycznie odnajdywana ceramika. O czasach wczesnohelleńskich (IV-III w. p.n.e.) archeologicznie wiemy jeszcze mniej, nie odkryto z tego okresu nawet jednego grobu. Znaczące są natomiast odkopane uchwyty pitosów z pieczęciami typu rodyjskiego (import wina), których zdecydowana większość została znaleziona w Mieście Dawida, a których ilość dramatycznie spada w połowie II w. p.n.e., co z pewnością wiąże się z ustanowieniem władzy Hasmoneuszy i jej antyseleucką polityką. W tym samym czasie przybywa rytualnych łaźni czy mykw – mniejszych i większych

cystern, basenów ze stopniami, których odkryto ok. 30 w Mieście Dawida, dolinie Tyropoeon i na zachód od nich. Czasy Heroda to szczytowy okres rozwoju Jerozolimy (m.in. budowa dwóch akweduktów), co poświadczają też liczne znaleziska. Rzymianie w 70 r. n.e. doprowadzili do całkowitej dewastacji Jerozolimy, co potwierdzają powszechne ślady zniszczeń.